

AZ „EMBERI ÉS POLGÁRI JOGOK” ÉRTELMEZÉSE A POZSONYI HÍDFŐ KISZÉLESÍTÉSE KAPCSÁN

HOLLÓSI Gábor

tudományos főmunkatárs (VERITAS Történetkutató Intézet)

„Mi magyarok, a sors által ránk rótt áldozat után megerősítjük lelkünket népünk regenerálódó képességébe vetett törhetetlen hitünkkel és a fájdalmas jelenvalóságok völgyéből felemelkedünk arra a történelmi magaslatra, ahonnan meglátjuk a jövődőt, amikor népeink jószomszédsági becsületben együtt élvezik majdan az alkotó béke tiszta örömeit.” (*Kiss Roland, 1948*)¹

1. Néhány gondolat előljáróban

Mindenekelőtt tanulmányunk címe szorul rövid magyarázatra: mit értünk a „pozsonyi hídfő kiszélesítése” alatt, illetve honnan származik „az emberi és polgári jogok” fordulat, amelyben a „polgári jog” a mai magánjogi természetére tekintettel már meg lehetőségen furcsán hat?

Az első világháborút követően Magyarország elleni stratégiai megfontolásból csehszlovák hídfőt képeztek a Duna jobb partján, Pozsonnyal szemben. Pozsonyigetfalu – amely ma már Pozsony városának lakótelepekkel beépített része – így került csehszlovák területre. A második világháború utáni párizsi béketárgyalásokon a csehszlovák delegáció felvetette, hogy a magyarok ellen honvédelmi okokból szükség van a pozsonyi hídfő kibővítésére, öt magyarországi községgel. Dunacsún, Horvátjárfalu, Oroszvár, Rajka és Bezenye szerepelt a tervzetben, végül azonban Csehszlovákia csak az első három települést kapta meg.² A kiszélesített hídfő (a dunacsúni zsilip) lehetővé tette, hogy Csehszlovákia a Duna vizét saját államterületére terelje, így hadserege elől a vízi akadály – szükség esetén – kiiktatható lett.

¹ *Kiss Roland beszéde a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság befejező ülésén Pozsonyban, 1948. október 12-én.* Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX-J-1-k (Csehszlovákia 1945–1964, „adminisztratív iratok”), 29/h. tétel, „Magyar–csehszlovák tárgyalások”, iktatószám nélkül, 71. doboz. A későbbi jegyzetekből látható, hogy a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság nevének ‘helyesírása’ erősen változó volt.

² Ld. FOGARASSY László: *Ligetfalu és a pozsonyi hídfő története.* Pozsony, Madách–Posonium, 1995.

Az 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés használja az elcsatolt három község lakosságával összefüggésben az „emberi és polgári jogok teljessége” fordulatot, ennek pontos szövegkörnyezetét lentebb, teljes terjedelemben idézni fogjuk. Tanulmányunkban a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság fennmaradt jegyzőkönyvei és az ahhoz kapcsolódó külügyminisztériumi irathagyaték nyomán azt vizsgáljuk meg, hogy a békeszerződés említett fordulatát milyen tartalommal töltötték fel a felek egy rövid, kéthónapos terminus alatt, mivel a békeszerződés ennyi időt adott a megállapodásra. Vajon az állampolgárság, az anyanyelvű oktatás vagy a társadalombiztosításhoz való jog az „emberi és polgári jogok teljességének” része volt-e? Felfoghatók-e az emberi jogok valamely állam belügyének? A formálódó ENSZ emberi jogi nyilatkozat már hivatkozási alapként szerepelt-e? Történeti vizsgálódásunkban – többek között – e kérdéseket járjuk körbe.

2. Tárgyalási célok és stratégiák

A párizsi békeszerződés az elcsatolt három község lakosságának sorsára nézve kifejezetten rendelkezett, sőt annak rendezésére kétféle lehetőséget is kilátásba helyezett: „Arra az esetre, ha az átengedett terület lakosságának Magyarországra telepítésére vonatkozólag Magyarország és Csehszlovákia kétoldalú egyezményt nem kötnének, Csehszlovákia biztosítja az említett lakosságnak az emberi és polgári jogok teljességét. A lakosságcsere tárgyában 1946. évi február hó 27-én kelt csehszlovák–magyar Egyezményben³ kikötött összes biztosítékok és kedvezmények alkalmazást nyernek azokra a személyekre, akik a Csehszlovákiának átengedett területet önként elhagyják.”⁴ A békeszerződés idézett részének tehát *feltételes* volt a hatálya: az „emberi és polgári jogok teljességét” abban az esetben kellett biztosítani Csehszlovákiának, ha az átengedett terület lakosságának áttelepítésére vonatkozóan nem jönne létre megállapodás Magyarországgal.⁵

A Határrendező Bizottság magyar küldöttségének második számú albizottsága – amelynek az volt a feladata, hogy elfogadható megállapodást készítsen elő az elcsatolandó terület lakosságára nézve Csehszlovákiával – 1947. október 2-án ülést tartott a Külügyminisztériumban, hogy a magyar célokat és tárgyalási stratégiát meghatározza.⁶ Az albizottság abból indult ki, hogy az elcsatolásra kerülő három község

³ 1946. évi XV. törvény a Magyarország és Csehszlovákia között lakosságcsere tárgyában Budapesten 1946. évi február hó 27. napján kelt magyar–csehszlovák egyezmény becikkelyezéséről.

⁴ 1947. évi XVIII. törvény a Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában, 1. cikk 4. e). A párizsi békeszerződésről általában ld. ROMSICS Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Budapest, Osiris, 2006.

⁵ A feltételes hatálya Nagy Károly kézikönyve az 1921. február 19-én kötött francia–lengyel politikai egyezményt hozza példának. Míg azonban ott egy másik egyezmény megkötésétől függött az alap egyezmény hatálya, az általunk vizsgálat esetében épp egy másik egyezmény meg nem kötése volt a feltétele a békeszerződés idézett része alkalmazásának. Vö. NAGY Károly: *Nemzetközi jog*. Budapest, Püski, 392.

⁶ *A pozsonyi hídfő kérdésében alakított bizottság második albizottsága által 1947. október 2-án tartott ülés jegyzőkönyve*. Az ülésen jelen volt: dr. Szondy Viktor rendkívüli követ és meghatalmazott

lakosságának túlnyomó része horvát, illetve Oroszváron élt 1200 mentesített sváb is. A háborút követően e nemzetiségek magyarnak vallották magukat, hogy a kitelepítés miatt ne kelljen elhagyni otthonaikat.⁷ Mindazonáltal a térségben volt két zárt magyar telep is, az egyik a Horvátjárfalu melletti Fácánkert-major (120 lélek), a másik pedig a Dunacsún-major (100 lélek), ahol újtelepesek kezdtek földet művelni. A beérkezett alispáni jelentés szerint a tanítókon, a vasutasokon és a közigazgatási tisztviselőkön kívül csak hét család kívánt Magyarországra áttelepülni.⁸ Ebből az albizottság azt a következtetést vonta le, hogy a tárgyalások során *elkerülendő* az egész lakosság áttelepítésére irányuló egyezmény kötése. Így viszont életbe lép a békeszerződés azon szakasza, amely szerint az emberi és polgári jogok teljességét biztosítania kell Csehszlovákiának. Az albizottság azonban úgy látta, hogy e tekintetben nem sok jót várhat: ismert volt előtte a szlovákiai magyarság „minden emberi jogoktól való megfosztottsága”. Ráadásul Csehszlovákia megszegte a magyar közvélemény előtt rendkívül népszerűtlen lakosságcsere-egyezményt is: az ingóságok, az állatok Magyarországra hozatalát megakadályozta, az ingatlanokért a kártalanítást nem fizette ki.

Figyelembe véve, hogy meglehetősen tágnak tűnt a békeszerződésbe foglalt „emberi és polgári jogok” fogalma is, az albizottság arra az álláspontra helyezkedett, hogy Csehszlovákiával e fogalom tartalmára nézve kell megállapodást kötni. Tisztában volt

miniszter, az albizottság elnöke és dr. Nábráczy Béla külügyminisztériumi miniszteri fogalmazó, jegyzőkönyvvezető. A Miniszterelnökség részéről: dr. Oszvald György miniszteri osztályfőnök, Monár Jenő miniszteri tanácsos és Mikó Tibor osztálytanácsos. A Külügyminisztérium részéről: dr. Mihálcovics János miniszteri osztályfőnök. A Belügyminisztérium részéről: Ecsedi Árpád rendőr alezredes és dr. Varjas László miniszteri osztálytanácsos. Az Igazságügy Minisztérium részéről: dr. Csánk Béla miniszteri osztályfőnök, dr. Sándorfy Kamill kúriai tanácselnök és dr. Ruttkay László kúriai bíró. A Földművelésügyi Minisztérium részéről: Hersich Gábor előadó. A Pénzügyminisztérium részéről: dr. Hollós László miniszteri osztálytanácsos. A Honvédelmi Minisztérium részéről: Czebe Jenő alezredes. A Közlekedésügyi Minisztérium részéről: dr. Gyenes Gábor miniszteri titkár. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium részéről: dr. Pápai Vretarics György miniszteri tanácsos és dr. Nagyhegyi Zoltán miniszteri segédtitkár. A Teleki Pál Államtudományi Intézet részéről: dr. Jakabffy Imre osztályvezető. MNL OL XIX-J-1-k, 29/h. tétel, 140.257/1947. szám, 72. doboz. *Jelentése dr. Szondy Viktor rendkívüli követ és meghatalmazott miniszternek, mint a Magyar Határmegállapító Bizottság 2. albizottsága elnökének.* (Budapest, 1947. október 4.) In: *A pozsonyi hídfő átadásával kapcsolatban alakított határmegállapító bizottság részére adandó utasítások.* MNL OL XIX-J-1-k, 29/h. tétel, 140.260/1947. szám, 72. doboz.

⁷ 1941-ben a három község összlakosságának száma és a nemzetiségek aránya a következő volt:

1941	Összlakosság (fő)	Magyar (%)	Német (%)	Szlovák (%)	Horvát (%)	Egyéb (%)
Dunacsún	782	33,0	18,9	–	47,8	0,3
Horvátjárfalu	889	28,0	17,7	0,3	53,9	0,1
Oroszvár	1708	24,4	73,6	0,4	1,3	0,2

Az Államtudományi Intézet jelentése. Népszerűség, 2. MNL OL XIX-J-1-k, 29/h. tétel, „Pesti előkészítő iratok” csomó, iktató szám nélkül, 71. doboz.

⁸ Mivel az újjazdák ott kívántak maradni, az albizottság felhívta a földművelésügyi miniszter képviselőjének a figyelmét arra, hogy az újonnan földhöz jutottaknak a telekkönyvi végzéseket még a terület átengedése előtt igazolásként ki kell kézbesíteni. *Feljegyzés a Külügyminisztériumban 1947. október 2.-án a II. számú albizottság által tartott értekezletről.* A feljegyzést dr. Varjas László miniszteri osztálytanácsos készítette. MNL OL XIX-J-1-k, 29/h. tétel, „Pesti előkészítő iratok” csomó, iktatószám nélkül, 71. doboz.

azonban vele, hogy az ehhez vezető út meglehetősen rögzös lesz, hiszen ahogy Magyarországnak sem kötelező áttelepítésre vonatkozó megállapodást kötnie, úgy Csehszlovákiát sem lehet az „emberi és polgári jogok” tartalmát konkretizáló megállapodásra kényszeríteni a békeszerződés értelmében. Így az albizottság azt a stratégiát ajánlotta, hogy előbb tájékoztatást kell kérni, hogy mi az, amit Csehszlovákia az „emberi és polgári jogok teljessége” címén a visszamaradó lakosságnak nyújtana. Aztán taktikai megfontolás tárgya lehet, hogy milyen mértékben fessegethető az emberi jogok biztosítása terén a magyar nyelv használatának és a magyar nyelvű iskoláztatás kérdése.

Az albizottság helyesen vélte, hogy Csehszlovákia valószínűleg óvatos lesz, nehogy a magyarság jogállását illetően a pozsonyi hídfővel precedenst teremtsen. Mindazonáltal leszögezte: még más téren tett engedmények árán is meg kell kísérelni, hogy Csehszlovákia elismerje, hogy „a polgári jogok biztosítása alatt a visszamaradó lakosság részére az állampolgárság és a gazdasági egyenlőség biztosítását is érteni kell.”

Tehát már a tárgyalást előkészítő iratokból világossá válik a békeszerződés idézett fordulatainak magyar értelmezése, amely az *állampolgársághoz való jogban, a gazdasági egyenlőségben és a kisebbségi jogok garantálásában* foglalható össze. Am mindezek közül legfeljebb csak az állampolgársági jog biztosítása tűnt biztosnak, legalábbis az átengedett terület lakossága részére még feltétlenül biztosítani kívánták a csehszlovák állampolgárságot a csehszlovák szónokok a békekonferencián elhangzott felszólalásaikban.⁹ Így az albizottság azt ajánlotta a főbizottságnak (a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság magyar küldöttségének), hogy a hídfő lakosságának általános kényszer-áttelepítésre irányuló esetleges csehszlovák javaslat elől kitérve inkább az önként kitelepülés részletes szabályozását ajánlja, a visszamaradó lakosság részére pedig tegyen kísérletet a csehszlovák állampolgárság biztosítására. Az önkéntes kitelepülés rendezésénél pedig törekedjen arra, hogy az ingatlanokért a kitelepülők azonnali tényleges és teljes kártalanítást kapjanak.¹⁰

Öt nappal később, október 7-én a Külügyminisztérium Politikai Osztálya nagyrészt az albizottság nézetét osztotta: a három község lakosságának kényszerű kitelepítése magyar részről nem hozható szóba, ha pedig csehszlovák részről merülne fel ilyen javaslat, azt a magyar küldöttség határozottan utasítsa vissza. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy nem a csehszlovák bizottságtól kell megkérdezni azt, hogy mi értendő az „emberi és polgári jogok teljessége” alatt. Irányadó ugyanis az ENSZ Emberi Jogok Osztá-

⁹ Interpretatio historica. „Igénybe lehet venni az értelmezés kiegészítő eszközeit – ideértve a szerződést előkészítő munkálatokat és megkötésének körülményeit is – annak érdekében, hogy a [...] kapott értelem megerősítést nyerjen, vagy hogy az értelem megállapítható legyen abban az esetben, ha az [...] értelmezés [...] félreérthető vagy homályos értelemhez, vagy olyan eredményre vezetett, amely nyilvánvalóan képtelen vagy ésszerűtlen.” 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről, 32. Cikk.

¹⁰ A területet önként elhagyókra a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság Zárójegyzőkönyvéhez tartozó II. Pótjegyzőkönyv vonatkozik, de mivel az – amint a preambuluma is említi – az átengedett terület lakosságának jogi helyzetét statuáló Zárójegyzőkönyvvel szemben eljárási kérdésekre szorítkozik, arra a jelen tanulmányban nem térünk ki. Ld. II. Pótjegyzőkönyv a Párisi Békeszerződés I. Cikk 4. pontjának „d” alpontja értelmében a Magyar és Csehszlovák Kormány képviselőiből alakított Határrendező Bizottság munkálatairól szóló, Bratislavában 1947. évi december hó 22. napján kelt Zárójegyzőkönyvhöz. MNL OL XIX-J-1-k, 72. doboz.

lyának a kiáltványa, amely Csehszlovákiára is kötelező, mint ENSZ tagra. Világosan látható tehát, hogy az említett ENSZ dokumentum már hivatkozási alap volt a magyar tárgyalás-előkészítés során. A Politikai Osztály utasításba adta azt is, hogy a köztisztviselőknek és a tanítóknak a terület elcsatolásakor Magyarországra történő együttes áttelepülését meg kell akadályozni, mivel „[...] a népet nem lehet vezetők és tanítók nélkül otthagyni.” Az eltávozó lakosság ügyében a költözési költségek fedezésének kérdését fel kell vetni, továbbá, hogy az így elhagyott ingatlanokért a kártalanítást azonnal és a lakosságcsere egyezménytől függetlenül fizessék ki.¹¹

Hogy az elérni kívánt *csehszlovák* cél a magyar érdekekkel épp ellentétes lesz, az már felmerült az említett albizottsági ülésen: „Nincs kizárva annak a lehetősége, hogy csehszlovák részről ragaszkodni fognak kényszer áttelepítésre irányuló egyezmény kötésre, hogy ez által az egész lakosságot eltávolíthassák és helyükbe a számukra nagy politikai fontossággal bíró területre államhűségi szempontból teljesen megbízható szlovákiai lakosságot telepíthessenek.” Az albizottság helyesen feltételezte ezt. A csehszlovák alkotmányozó nemzetgyűlés már 1947. október 14-én – amikor még magyar kézen volt a három település – meghozta a három község inkorporálásáról szóló, úgynevezett 172-es törvényt.¹² Ez kiterjesztette a csehszlovák jogszabályokat a csak másnap átvett területre, közöttük olyanokét, amelyek Csehszlovákia magyar nemzetiségű lakosságát elemi jogaitól, így állampolgárságától, vagyonától, normális életvitelétől fosztották meg, illetve, amelyek nyomán anyanyelvének használata is korlátozva lett. Pedig az említett területet illetően a határrendező bizottsági tárgyalások még épp hogy csak megkezdődtek.¹³ Továbbá a Külügyminisztérium beszerzett egy telepítés végrehajtására vonatkozó dokumentumot is, amely teljesen világossá tette, amit a csehszlovák politika el kíván érni: „[A három községbe] idetelepítésre kerülő személyek kiválogatásánál úgy

¹¹ *A pozsonyi hídfő átadásával kapcsolatban alakított határmegállapító bizottság részére adandó utasítások.* MNL OL XIX-J-1-k, 29/h. tétel, 140.260/1947. szám, 72. doboz. Később, már a határrendező bizottsági ülések alatt fogalmazódott meg, hogy a magyar lakosság eltávolítása „külpolitikánk szempontjából veszélyes”. Ez ugyanis olyan tárgyalásokat vetített előre, amely könnyen a Külügyminiszterek Tanácsa elé kerülhetett volna a békeszerződés értelmében (5. Cikk), másrészt a rajkai zsilip és visszakeresztő csatornájának igénylését (1. Cikk, c) is hátrányosan befolyásolta volna az egyre fokozódó viták hevében. *Feljegyzés, 1947. november 7.* MNL OL XIX-J-1-k, 29/h. tétel, „Külügybe jelentések” csomó, iktatószám nélkül, 71. doboz. Ld. még: HOLLÓSI Gábor: A rajkai zsilip kérdése. A párizsi békeszerződés értelmezése. *Iustum Aequum Salutare*, IX. 2013/4. 169–183.

¹² „2.§. A szerzett területre kiterjed mindazon jogszabályok hatálya, amelyhez ezen terület az 1.§ értelmében [Csehszlovákiához] csatolatik. A jelzett körzetre vonatkozó törvényhatóságok, hatóságok és közigazgatási szervek hatásköre kiterjed egyúttal a szerzett területre is. 3.§ /1/ A Csehszlovák Köztársaság tulajdonába kerül a szerzett területen minden államvagyon.” Az idézett rész, illetve a törvény teljes szövegének magyar nyelvű fordítása: MNL OL XIX-J-1-k, 29/h. tétel, „Lakosság és Állampolgárság” csomó, iktatószám nélkül, 71. doboz.

¹³ *A magyar delegáció álláspontja a békeszerződés által Csehszlovákiának juttatott három község lakosságára vonatkozólag. /Válasz a csehszlovák delegáció október hó 23.-i nyilatkozatára./* 1. számú melléklet az október 25-i jegyzőkönyvhöz. MNL OL XIX-J-1-k, 29/h. tétel, „A Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság jegyzőkönyvei 1947. október 11-től 1947. december 16-ig”, iktató szám nélkül/1947, 69. doboz.

kell eljárni, hogy azok feltétlenül szlovák eredetűek és tisztán szlovák járásokból valók legyenek és emellett előny nyújtandó az ellenállási mozgalmi szövetségek tagjainak.”¹⁴

3. Két előzetes megállapodás

Meglehetősen kellemetlen helyzetbe hozta a magyar felet, amikor Horváth Iván, a Határrendező Bizottság csehszlovák küldöttségének az elnöke a legelső ülésen bejelentette, hogy 1947. október 15-én Csehszlovákia birtokba veszi a békeszerződés által neki adott területet.¹⁵ Így a Kiss Roland vezette magyar küldöttségnek nem volt más lehetősége, mint hogy hirtelenjében részletes szabályokkal csak később feltöltendő elvi megállapodásokat hozzon létre, illetve, hogy egyetértésre jusson a legégetőbb eljárási kérdésekben. Témánk szempontjából egyrészt az *Elvi megállapodás a pénzügyi és gazdasági vonatkozásokra* című dokumentum a fontos,¹⁶ amelyben a csehszlovák fél kötelezettséget vállalt arra, hogy nyugdíj és társadalombiztosítási kérdésekben, illetve a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvak ellátásának ügyében a magyar delegációval tárgyalni fog.¹⁷ A másik idevágó, *Megállapodás a közalkalmazottak hátramaradt ingóságainak elszállítására vonatkozóan* című dokumentum¹⁸ pusztán egy eljárási kérdést szabályozott. Eszerint a közszolgálati alkalmazottak a terület átvételétől számított tíz nap alatt elvihették az ingóságokat. Maguk vagy fuvarosaik Magyarországról csak a szállítóeszközt és annak felszerelését hozhatták át, megérkezésükkor haladéktalanul jelentkezniük kellett az illetékes csehszlovák előljáróságnál, illetve be kellett jelenteniük mindazokat az ingóságokat, amelyeknek tervbe vették az elszállítását.¹⁹ 1947. október 15-én megtörtént a három község átvétele, ekkor azonban – mint a fentiekből látható – még meglehetősen vézna képet mutatott az „emberi és polgári jogok teljessége”.

¹⁴ *Duna előtér – a három község idecsatolásával kapcsolatos intézkedések, 5./* Megbízottak Testületének Elnöki Hivatala, Pozsony, 1947. október 3. MNL OL XIX-J-1-k, 29/h. tétel, „Pesti előkészítő iratok” csomó, 16.101/1947. Eln. 71. doboz.

¹⁵ *Jegyzőkönyv amely felvetetett a magyar–csehszlovák határrendező bizottság 1947. évi október 11-én délelőtti 10 órakor tartott üléséről.*

¹⁶ *VI. számú melléklet az [1947] október 14.-i jegyzőkönyvhöz. 2./ és 3./*

¹⁷ Hollós László osztálytanácsos felvetésére ugyanis Horváth Iván elismerte, hogy a szociális biztosítás és a nyugdíj terén szabályozás szükséges, továbbá megígérte, hogy Csehszlovákia a hadigondozottak jogait ugyanúgy biztosítani fogja, mint az egész lakosság részére. *Jegyzőkönyv amely felvetetett a magyar–csehszlovák Határrendező Bizottság 1947. évi október hó 14-én délelőtti 11 óra 20 perckor tartott üléséről.* Vö. „Minden személynek joga van saját maga és családja egészségének és jólétének biztosítására alkalmas életszínvonalhoz, nevezetesen élelemhez, ruházathoz, lakáshoz, orvosi gondozáshoz, a szükséges szociális szolgáltatásokhoz, joga van a munkanélküliség, betegség, rokkantság, özvegyesség, öregség esetére szóló, valamint mindazon más esetekre szóló biztosításhoz, amikor létfenntartási eszközeit akaratától független körülmények miatt elveszíti.” *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*, 25. cikk (1).

¹⁸ *III. számú melléklet az 1947. október 14.-i jegyzőkönyvhöz.*

¹⁹ Az erre vonatkozó megállapodás szintén október 14-én jött létre, amikor Kiss Roland tíz napot kért a területet kiürítéssel elhagyó közalkalmazottak (rendőrök, vámőrök, katonák) részére ingóságaik elvitelére. Horváth Iván beleegyezett, majd szakértőivel való tanácskozás után bekerültek a nyilatkozatba az említett csehszlovák feltételek. *Jegyzőkönyv amely felvetetett a magyar–csehszlovák Határrendező Bizottság 1947. évi október hó 14-én délelőtti 11 óra 20 perckor tartott üléséről.*

4. Az állampolgárság mint az „emberi és polgári jogok” része

A terület átvételét követő, október 16-i ülésen a magyar küldöttség részéről Szondy Viktor rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter rákérdezett, hogy a három község lakóinak állampolgárságáról mik a csehszlovák elképzelések.²⁰ Megjegyezzük ezzel kapcsolatban, hogy ugyan nem felelt meg a Külügyminisztérium utasításának Szondy ezen eljárása, azonban kétségekívül helyes volt taktikailag, hiszen a magyar delegáció aligha tudott volna külön megállapodást elérni pusztán az ENSZ-re való hivatkozással. Horváth Iván rögtönzött nyilatkozatot tett, amelyben azt a nézetét juttatta kifejezésre, hogy ugyan a békeszerződésben állampolgárságra vonatkozó pontos rendelkezés nincsen, az „emberi és polgári jogok” alatt az *állampolgárságot* is érteni kell.²¹ Véleménye szerint azonban nem az volt a lényeges, hogy a csehszlovák állampolgárságot mikor, hanem az, hogy kik szerzik meg, mivel – mint kifejtette – éltek munkanélküliek és visszatért németek (svábok?) is a Csehszlovákiához csatolt területen. Miután Szondy erre azt felelte, hogy az állampolgárság természetesen csak a volt magyar állampolgárokat illetné meg, a külföldieket nem, továbbá kérte, hogy a csehszlovák kormány azokat is vegye át, akik hadifogságból térnek vissza a három községbe, a csehszlovák delegáció a következő napon nyilatkozatot tett.²² Eszerint automatikusan váltak volna csehszlovák állampolgárokká azok, akiknek az átcsatolt területen már 1938. november 1-jén is községi illetőségük és állandó lakhelyük volt.²³ Akik azonban csak 1938. november 1. után nyerték el a községi illetőséget – tehát Magyarország más településéről költöztek be –, kérelmezniük kellett volna, hogy a csehszlovák állampolgárságukat ismerjék el. Ennek megtörténteig természetesen csehszlovák állampolgároknak kellett volna tekinteni őket. A magyar küldöttség üdvözölte, hogy az állampolgárságot is tartalmazza az „emberi és polgári jogok teljessége”, ezen túl azonban a fenti nyilatkozat egyetlen szavával sem értett egyet.

A vita egyrészt abból keletkezett, hogy a magyar álláspont szerint a békeszerződés az átengedett terület lakosságának jogi helyzetét nemzetközi garancia alá helyezte. Ezért a magyar küldöttség leszögezte: nem fog magáévá tenni semmiféle olyan értelmezést, amely e lakosság jogi helyzetében bármiféle megkülönböztetést teremt.²⁴ Horváth Iván viszont közölte: a csehszlovák delegáció nem osztja azt a nézetet, miszerint az átvett három község lakosságának jogállása nemzetközi garancia alá lenne helyezve. A békeszerződés értelmében emberi és polgári jogokat kell adnia Csehszlovákiának,

²⁰ *Jegyzőkönyv amely felvétellett a Magyar Csehszlovák Határrendező Bizottság 1947. október hó 16.-án d.e. 10 órakor tartott üléséről.*

²¹ Vö. „Minden személynek joga van valamely állampolgársághoz.” *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*, 15. cikk (1).

²² *Jegyzőkönyv amely felvétellett a magyar–csehszlovák Határrendező Bizottság 1947. október hó 17.-én d.e. 10 órakor tartott tárgyalásáról.*

²³ Az időpontot vö. az 1938. november 2-i első bécsi döntéssel, mellyel – etnikai revíziót megvalósítva – Magyarországhoz visszatért a Felvidék déli része. Ld. 1938. évi XXXIV. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről.

²⁴ *A magyar delegáció elnökének közlése az 1947. évi október 18.-i ülésen az állampolgársági kérdés ügyében.* III. számú melléklet az 1947. október 18-iki jegyzőkönyvhez.

ám *csehszlovák intern ügy* az, hogy milyen jogokat ad a saját, így az átvett terület lakosainak. Nem értett egyet a magyar delegáció azon megjegyzésével sem, hogy a lakosság különböző kategóriákba való besorolása helytelen, hiszen – hangoztatta – például a magyar kormány által kitelepített és magyar állampolgárságuktól megfosztott németek közül is sokan ezen a területen tartózkodnak. Nem hinné, hogy a magyar delegáció ezek részére is az állampolgárság megadását kérné. Szondy Viktor felhívta a figyelmet arra, hogy a visszamaradt németek közül egyesek a kitelepítés alól mentesítést kaptak.²⁵ Mindazonáltal október 23-án a csehszlovák küldöttség nyilatkozatban is tiltakozott az ellen, hogy e terület lakossága helyzetének rendezése valamilyen nemzetközi garanciának lenne alávetve.²⁶ A magyar válaszynilatkozat viszont kategorikusan rögzítette: a nemzetközi jog általánosan elismert elvei szerint a nemzetközi szerződéseket aláíró hatalmak a szerződés végrehajtásáért felelősek. Így a békeszerződés az emberi és polgári jogok biztosítására vonatkozó rendelkezésének végrehajtása nem belső ügye, hanem nemzetközi garancia alá helyezett kötelezettsége Csehszlovákiának.²⁷

Nézeteltérés egy másik ponton is volt, nevezetesen, hogy az állampolgársággal kapcsolatos csehszlovák nyilatkozat az állandó lakhelyen²⁸ kívül még *községi illetőségről*²⁹ is szólt. A magyar küldöttség e fogalmat alkalmasnak tartotta arra, hogy Csehszlovákia a lakosság egy részét az állampolgárság jogából önkényesen kizárja.³⁰ Azzal érvelt, hogy „elavult és antidemokratikus” a községi illetőség intézménye, hiszen azt az adót nem fizető munkások nem szerezhették meg. Továbbá nem vált be a trianoni békeszerződésnél sem,³¹ nagyon sok önkényeskedésre adott lehetőséget. Ráadásul már

²⁵ *Jegyzőkönyv mely felvételte a magyar–csehszlovák Határrendező Bizottság 1947. évi október hó 18.-án d. e. 10. 30 órakor tartott üléséről.* In: *A magyar–csehszlovák Határrendező Bizottság Jegyzőkönyveinek megküldése.* MNL OL XIX-J-1-k, 29/h. tétel, 140.362/1947. (1947. november 8.) 72. doboz.

²⁶ *A Csehszlovák delegáció nyilatkozata az átvett területen maradt lakosság sorsáról.* II. számú melléklet az október 23.-i jegyzőkönyvhöz.

²⁷ *A magyar delegáció álláspontja a békeszerződés által Csehszlovákiának juttatott három község lakosságára vonatkozólag. /Válasz a csehszlovák delegáció október hó 23.-i nyilatkozatára./* I. számú melléklet az október 25.-i jegyzőkönyvhöz.

²⁸ Állandó lakhely (domicilium): ahol valaki az állandó letelepedés szándékával lakik. A magyar küldöttség értelmezése, ld. *A magyar delegáció álláspontja a békeszerződés által Csehszlovákiának juttatott három község lakosságára vonatkozólag. /Válasz a csehszlovák delegáció október hó 23.-i nyilatkozatára./* I. számú melléklet az október 25.-i jegyzőkönyvhöz.

²⁹ „Minden honpolgárnak joga van más községbe települni. A települő ezen szándékát azon községnek, a melybe telepedni akar, bejelenti, s a község a települést csak azon esetben tagadhatja meg: [...] ha a települő ellen bebizonyítottatik, hogy bűnvádi kereset, vagy büntetés alatt van; [...] ha a község terhelése nélkül magát fentartani nem képes.” 1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről, 12.§ a) és b). „A települtől a község kötelékébe felvétel nem tagadtathatik meg [...] ha a községben 2 évig állandóan lakott; [...] ezen idő alatt ugyanott a községi, ezek nem léteben egyéb közterheket folytonosan viselte [...]” Uo. 15.§ a) és b)

³⁰ *A magyar delegáció elnökének közlése az 1947. évi október 18.-i ülésen az állampolgársági kérdés ügyében.* III. számú melléklet az 1947. október 18-iki jegyzőkönyvhöz.

³¹ Ld. a trianoni békeszerződésben használt „illetőség” (pertinenza) fogalmat. 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlóven Állammal, Sziámmal és Cseh-

az állandó lakóhely fogalmát használják az újabb békeszerződések is, így nincs ok feltételezni, hogy a párizsi békeszerződés ettől el kívánt volna térni. Végül: a párizsi békeszerződés lakosságot említ, tehát nyilvánvaló, hogy a lakóhelyet és nem a községi illetőséget kívánta alapul venni.³² Vegyük észre, ahogy megjelenik a szerződésértelmezés rendszertani és a logikai módszere a magyar érvelésben.³³

A magyar küldöttség az 1938. november 1-jei dátum alkalmazását is aggályosnak tartotta, arra hivatkozva, hogy a békeszerződés szerint annak nincs semmiféle jogalapja.³⁴ Nézete szerint mindenkit meg kell hogy illessenek a jogok, akiknek az átszatolt területen 1947. szeptember 15-én állandó lakhelyük volt.³⁵

Az állampolgársággal kapcsolatos vita azért is érdekes, mert ennek során a magyar delegáció világosan kifejtette, hogy olvasatában az „emberi és polgári jogok teljessége” mit jelent. Ez alatt ekkor az állampolgárság biztosítását, a fajra³⁶, nemre, vallásra, nemzetiségre való tekintet nélkül a teljes egyenjogúságot,³⁷ valamint a gazdasági érvényesülés szabadságát értette.³⁸ Olyan szabadságot, amelyet a cseh vagy szlovák nemzetiségű polgárok is élveznek. Felhívta a csehszlovák fél figyelmét arra, hogy az Egyesült Nemzetek alapokmánya, illetve a Gazdasági és Társadalmi Tanács emberi jogi deklaráció tervezete³⁹ is útmutatást nyújt az emberi jogok tartalmára. Hangsúlyozta: ámbár még nem történt meg az emberi jogok részletes kodifikációja, a jogegyenlőség, a lakáshoz és a normális életvitelhez való jog mind az ember legelemibb alapjoga. Emlékeztetett: a határmódosításnak – azaz a békeszerződés 1. cikke módosításának

Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. 61. Cikk.

³² *A magyar delegáció álláspontja a békeszerződés által Csehszlovákiának juttatott három község lakosságára vonatkozólag. /Válasz a csehszlovák delegáció október hó 23.-i nyilatkozatára./* I. számú melléklet az október 25-i jegyzőkönyvhöz.

³³ Interpretatio systematica és interpretatio logica. Igaz, a hivatkozott nemzetközi jognak alkalmazhatónak is kell lennie a részes felek viszonyában. Itt viszont a magyar fél más békeszerződésekre utalt. Vö. *Bécsi egyezmény a szerződések jogáról*, 31. Cikk, 3. c)

³⁴ *A magyar delegáció elnökének közlése az 1947. évi október 18.-i ülésen az állampolgársági kérdés ügyében.* III. számú melléklet az 1947. október 18-iki jegyzőkönyvhöz.

³⁵ *A magyar delegáció álláspontja a békeszerződés által Csehszlovákiának juttatott három község lakosságára vonatkozólag. /Válasz a csehszlovák delegáció október hó 23.-i nyilatkozatára./* I. számú melléklet az október 25-i jegyzőkönyvhöz.

³⁶ Ezt a kifejezést 1947-ben még használta a magyar nyilatkozat, ugyanúgy, ahogy egy évvel később Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. Ld. a 2. Cikket.

³⁷ Vö. „Mindenki, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonra, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül hivatkozhat a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított összes jogokra és szabadságokra.” *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*, 2. Cikk.

³⁸ Vö. „Minden személynek joga van a munkához, a munka szabad megválasztásához, a méltányos és kielégítő munkafeltételekhez és a munkanélküliség elleni védelemhez.” *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*, 23. Cikk (1)

³⁹ 1948. december 10-én fogadták el Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, így az még csak tervezetként létezett az 1947 októberre és decembere között folyt magyar–csehszlovák tárgyalások során. Ld. Kovács Péter: *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kidolgozásának története és elfogadásának körülményei. Iustum Aequum Salutare*, V. 2009/2. 55–66.

– az volt a feltétele – amint azt a békekonferencia által a csehszlovák javaslat tárgyalására kiküldött albizottság 1946. szeptember 30-i jelentésében is lefektette –, hogy az átengedendő terület lakossága számára a Csehszlovák Köztársaságban az emberi jogok teljes élvezetét biztosítani kell. Erről a csehszlovák delegáció nyilatkozatot is tett.⁴⁰ Figyeljük meg, ahogy a szerződésértelmezés történeti módszere (interpretatio historica) megjelenik a magyar érvelésben.⁴¹

A magyar küldöttség világosan kimondta: nem kíván több jogot, mint amennyit a békeszerződés az ott élő lakoságnak ad,⁴² ezeknek a jogoknak azonban a *tényleges* nyújtását várja. Kérte, hogy akiknek 1947. szeptember 15-én a három község területén volt az állandó lakhelyük, azokat ismerjék el csehszlovák állampolgárnak, mégpedig minden megkülönböztetés nélkül. Az átengedett terület lakosságára ne vonatkozzanak a Csehszlovákia magyar nemzetiségű lakosainak jogait korlátozó jogszabályok, és a csehszlovák kormány nyilatkozzon az e területen élők emberi és polgári jogai teljeségének biztosításáról. Kérte, hogy az ott állandó lakhellyel bíró hadifoglyok minden hátrány nélkül hazatérhessenek, illetve, hogy a fizetést vagy nyugdíjat folyósítsák az ott maradó közalkalmazottak részére.⁴³

5. Kísérlet a lakosság áttelepítésére. Kísérlet kisebbségi jogok elismertetésére

A csehszlovák küldöttség el akarta kerülni, hogy belőle „emberi és polgári jogi” nyilatkozatot kényszerítsenek ki. Így azzal vádolta meg a magyar felet, hogy az ígéretet tett áttelepítésre vonatkozó javaslat előterjesztésére, ám azt nem tette meg. Ezzel érdektelenséget tanúsít a területen maradt lakosság sorsa tekintetében. Tehát a magyar fél az oka annak, hogy az átadott terület lakosságának a kérdése a békeszerződés értelmében tisztán csehszlovák belügy maradt. Ezért a csehszlovák delegáció nem is tehet bővebb nyilatkozatot erre vonatkozóan, csak az érvényben lévő csehszlovák jogszabályokra hivatkozhat.⁴⁴ Nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy a fenti érvelésben egyféle jogeljátszási gondolat jelenik meg. A magyar küldöttség jogosan tagadta, hogy ígéretet tett volna a lakosság kitelepítésére irányuló javaslat benyújtására, és határozottan visszautasította, hogy a lakosság sorsa iránt érdektelenséget tanúsítana.⁴⁵

⁴⁰ *A magyar delegáció álláspontja a békeszerződés által Csehszlovákiának juttatott három község lakosságára vonatkozólag. /Válasz a csehszlovák delegáció október hó 23.-i nyilatkozatára./* I. számú melléklet az október 25-i jegyzőkönyvhöz.

⁴¹ „Igénybe lehet venni az értelmezés kiegészítő eszközeit – ideértve a szerződést előkészítő munkákat és megkötésének körülményeit is – annak érdekében, hogy a [...] kapott értelem megerősítést nyerjen, vagy hogy az értelem megállapítható legyen [...]” *Bécsi egyezmény a szerződések jogáról*, 32. Cikk.

⁴² „Nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse haberet.” Ulpianus, *Digesta* 50, 17, 54.

⁴³ *A magyar delegáció álláspontja a békeszerződés által Csehszlovákiának juttatott három község lakosságára vonatkozólag. /Válasz a csehszlovák delegáció október hó 23.-i nyilatkozatára./* I. számú melléklet az október 25-i jegyzőkönyvhöz.

⁴⁴ *A Csehszlovák delegáció nyilatkozata az átvett területen maradt lakosság sorsáról.* II. számú melléklet az október 23-i jegyzőkönyvhöz.

⁴⁵ *A magyar delegáció álláspontja a békeszerződés által Csehszlovákiának juttatott három község lakosságára vonatkozólag. /Válasz a csehszlovák delegáció október hó 23.-i nyilatkozatára./* I. számú melléklet az október 25-i jegyzőkönyvhöz.

Így a csehszlovák fél 1947. október 30-án maga vetette fel a lakosság áttelepítésének lehetőségét. Javaslatát arra alapozta, hogy az átvett területen olyan személyek is vannak, akik előnyben részesítenék az átköltözést Magyarországra, de ezt eddig nem valósították meg gazdasági jellegű okok miatt. Azokkal a Magyarországon lakó szlovákokkal cserélnék ki őket, akik az 1946. február 27-i lakosságcsere-egyezmény⁴⁶ keretében már jelentkeztek áttelepülésre, de kérvényükkel elkéstek. Az érdekeltek közvetlenül érintkezésbe léphetnének egymással, hogy kölcsönösen megtekinthessék egymás vagyonát.⁴⁷ A magyar küldöttség azonban a javaslatot elutasította, a lakosságcsere-egyezmény alkalmazását nem tartotta kívánatosnak.⁴⁸

A magyar nyelvű iskoláztatás ügye első ízben a Határrendező Bizottság 1947. október 24-i ülésén merült fel, amikor Kiss Roland az Isteni Megváltó Leányai női szerzetesrend tartományfőnökségének a panaszát ismertette.⁴⁹ Hogy e beadvány háttérében mi állt, arról egy szintén egykorú „helyzetjelentés”⁵⁰ ad felvilágosítást. Az oroszvári apácákat – akik magyarul tanítottak – a csehszlovák hatóság felszólította, hogy a tanítást hagyják abba, és „egyébként is alkalmasabb”, ha a községből távoznak. A hatóság elhordatta a padokat, és közölte, hogy a padló felszedését is elkezdik a következő nap. Figyelembe sem véve azt, hogy az iskola nem az államnak, hanem egy felekezetnek volt a tulajdona. Horváth Iván úgy reagált a panaszra, hogy a példa jól mutatja, hogy mennyire helyes a csehszlovák delegációnak az az álláspontja, hogy a legfontosabb mindenekelőtt az átvett területen lakó személyek állampolgárságának a megállapítása. Ha ugyanis nem nyerik el a csehszlovák állampolgárságot a nővérek, nem folytathatják a tanító munkájukat sem, ha viszont állampolgárságot szereznek, akkor alá lesznek vetve a csehszlovák törvényeknek. Márpedig Csehszlovákiában az érvényes jogszabályok szerint csak állami iskolák léteznek. Horváth Iván így összegezte a lényegét: „Különbén is, ami az oktatásban való továbbműködésüket illeti, ez nagyon nehéz kérdés és célszerűbb volna, ha a nővérek nem számítanának arra, hogy az oktatásban

⁴⁶ A csehszlovák–magyar lakosságcsere szakirodalma rendkívül bő, itt csak egyet emelünk ki az erre vonatkozó szakmunkák közül: SZARKA László: A csehszlovák–magyar lakosságcsere helye a magyar kisebbség tervezett felszámolásában 1945–1948 között. *Kisebbségkutatás*, 2007/3. A lakosságcsere-egyezmény szövege elérhető: <http://kisebbségkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/425.pdf>

⁴⁷ *Javaslat a lakosságcsere a Magyarországgal való békeszerződés 1. cikk 4. pont e/ alpontjával kapcsolatban*. II. számú melléklet a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság 1947. október 30-án tartott ülésének jegyzőkönyvéhez. Ld. még: MNL OL XIX-J-1-k, 29/h. tétel, „Lakosság és Állampolgárság” csomó, iktatószám nélkül, 71. doboz.

⁴⁸ *Jegyzőkönyv mely felvétellett a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság 1947. évi december hó 13.-án délelőtt 10 órakor tartott üléséről*.

⁴⁹ *Berghofer [Teréz] M. Berchmana nővér, az Isteni Megváltó Leányai Szerzetesnők Társulata általános főnöknőjének levele a Határrendező Bizottság elnökének*. (Budapest, 1947. október 20.) MNL OL XIX-J-1-k, 29/h. tétel, „Lakosság és Állampolgárság” csomó, iktatószám nélkül, 71. doboz. A rendfőnöknő életrajzi adatait és pályafutását ld. a *Magyar Katolikus Lexikon*ban: <http://lexikon.katolikus.hu/B/Berghofer.html>

⁵⁰ *Csordás István helyzetjelentése az elcsatolt három községről*. (Budapest, 1947. október 27.) MNL OL XIX-J-1-k, 29/h. tétel, 4239/Pol/1947. szám, 70. doboz.

továbbra is résztvehetnek.”⁵¹ Kissé keserű szájjal állapíthatjuk meg: a nővéreket illetően voltaképpen teljesen lényegtelen volt az állampolgárság kérdése. Kiss Roland a tárgyalások céljára és aktuális állapotára tekintettel taktikai szempontból talán helyesen is tette, hogy a kisebbségi oktatás kérdését csak később, az 1947. december 13-i ülésen említette meg.

Ekkor ugyanis a két delegáció elnöke között a lakosság áttelepítése kapcsán szócsata bontakozott ki. Kiss Roland a nyilatkozata végén megjegyezte: az, hogy nem működik magyar iskola a három község egyikében sem, a békeszerződés visszamaradó lakosságra vonatkozó rendelkezéseivel összeegyeztethetetlen. Horváth Iván azonban e kérdést nem tartotta idevágónak, „miután ez *kisebbségi, nem pedig emberi* és polgári jogokat érint” – mondta. Kiss Roland erre a viszonyossági elvvel próbálkozott: rámutatott, hogy a szlovák kisebbség részére a magyar kormány is szlovák iskolákat tart fent Magyarországon. Horváth Iván közölte: a párizsi konferencia vitáján olyan megállapítások hangzottak el,⁵² „hogy ezen terület lakossága nem kap kisebbségi [jogokat], hanem emberi és polgári jogokat” nyer. Kiss Roland erre ezt válaszolta: „a magyar delegáció a *nyelv használatát általános emberi jognak* tartja”.⁵³ Talán ez volt a legalapvetőbb különbség a két fél gondolkodásában: míg a magyarok a kisebbségi lét garanciáját látták az anyanyelvhasználatot is magában foglaló emberi jogokban, addig a csehszlovákok mereven elválasztották egymástól az emberi és a kisebbségi jogokat. Csehszlovákia az államterületén semmiféle kisebbséget sem akart.

6. Az „*emberi és polgári jogok*” csehszlovák nyilatkozata

Az 1947. december 15-i ülésen Horváth Iván felolvasta a csehszlovák küldöttség deklarációját a lakosság ügyében, amit Kiss Roland tudomásul vett.⁵⁴ A Határrendező Bizottság Zárójegyzőkönyvébe ez „A Csehszlovák Kormányküldöttség nyilatkozata a Magyarország által Csehszlovákiának átengedett terület lakosságának sorsára vonatkozólag” címen került be, egyetlen utólagos betoldással kiegészítve.⁵⁵

A deklaráció szerint, akik az átengedett területen maradtak – feltéve, hogy ott volt az állandó *lakhelyük 1946. július hó 1-jén* és az átvétel napján (1947. október 15.) is –, azokat minden formalitás nélkül csehszlovák állampolgároknak kellett tekinteni.⁵⁶

⁵¹ *Jegyzőkönyv amely felvétel a magyar–csehszlovák határrendező bizottság 1947. október 24.-én délelőtt 10 órakor tartott üléséről.*

⁵² Interpretatio historica.

⁵³ *Jegyzőkönyv mely felvétel a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság 1947. évi december hó 13.-án délelőtt 10 órakor tartott üléséről.*

⁵⁴ *Jegyzőkönyv mely felvétel a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság 1947. évi december hó 15.-én este 1/2 8-kor tartott üléséről.*

⁵⁵ A megállapodás hatálya kiterjedt a Guttor-sziget lakosságára is, mivel a két delegáció megegyezett abban, hogy az ottmaradt lakosság jogi helyzete a három átengedett község lakosságának sorsával azonos megítélés alá esik. *Jegyzőkönyv mely felvétel a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság 1947. évi december hó 11.-én d.e. 10 órakor tartott tárgyalásáról.*

⁵⁶ *Zárójegyzőkönyv a párisi békeszerződés 1. cikke 4. pontjának „d” alpontja értelmében, a magyar és a csehszlovák kormány képviselőiből alakított Határrendező Bizottság munkálatairól, V. rész, 3./ MNL*

Rajtuk kívül még visszatérhettek a hadifoglyok és a deportáltak is, illetve mindazok, akik a háborús események miatt voltak kénytelenek az otthonukat elhagyni.⁵⁷ Visszatérhettek a magyar hadsereg kötelékében éppen szolgálatot teljesítők is, őket azonban a magyar haderőtől haladéktalanul el kellett bocsátani.⁵⁸ Ez volt az a kiegészítés, ami csak később, a december 18-i ülésen vált a nyilatkozat részévé.

A deklaráció rögzítette a diszkriminációtilalmat is: azokat a jogszabályokat, amelyek a Csehszlovákiában élő magyarokra megkülönböztetést tartalmaztak, az átengedett terület lakosaira nem lehetett alkalmazni.⁵⁹ Továbbá senkit sem érhetett azért hátrány, mert a magyar hadseregben szolgált,⁶⁰ illetve mindenkinek el kellett ismerni az ott szerzett szolgálati időre, szolgálati kötelezettség teljesítése és rendfokozatra vonatkozó jogát.⁶¹ Végül a nyilatkozat kizárta a fenti jogokból azokat a személyeket, akik a területátvétel után onnan önként elköltöztek.⁶²

Kiss Roland ezután az 1947. december 16-i ülésen a „magánjogi és közigazgatási kérdések” letárgyalást kérte, melyek elvi tisztázását a következő nap a szakértők egymás között végezték el.⁶³ Ennek megfelelően Horváth Iván december 18-án egy másik nyilatkozatot is tett, amelyet Kiss Roland ugyancsak tudomásul vett.⁶⁴ Ez „A csehszlovák kormányküldöttség nyilatkozata a területátengedéssel összefüggő egyes, részint magánjogi, részint közigazgatási természetű kérdésekre nézve” címen került át a Zárójegyzékbe.

Ebben elismerték az átcsatolt terület lakosainak a magyar társadalombiztosítási intézményekben szerzett jogait, és Csehszlovákia vállalta, hogy őket a csehszlovák társadalombiztosítási intézményekbe átveszi, illetve, hogy részükre az ellátást a csehszlovák jogszabályok alapján biztosítja a továbbiakban is. A magyar hatóságok által kiállított okmányokat el kellett fogadni.⁶⁵ Csehszlovákia kötelezettséget vállalt arra, hogy az átcsatolt területen a hadiárvák, hadiözvegyek, hadirokkantak számára az ellátást folyósítja, és azonos elbánásban részesíti őket a csehszlovák hadigondozottakkal.⁶⁶ A közszolgálati alkalmazottak szolgálati idejébe beszámították a magyar közszolgá-

OL XIX-J-1-k, 29/h. tétel, „Zárójegyzéknyv”, iktató szám nélkül/1947, 71. doboz.

⁵⁷ Uo. 5./

⁵⁸ Uo. 7./

⁵⁹ Uo. 4./

⁶⁰ Uo. 5./

⁶¹ Uo. 6./

⁶² Uo. 8./

⁶³ *Jegyzőkönyv mely felvetetett a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság 1947. évi december hó 16.-án d.e. 10 órákor tartott üléséről.*

⁶⁴ *Jegyzőkönyv mely felvetetett a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság 1947. évi december hó 18.-án d.u. 6 órákor tartott üléséről.* Az ülés a Határrendező Bizottság első ülészakájának utolsó plenáris ülése volt, a következő nap már a Zárójegyzéknyv egyeztetése folyt.

⁶⁵ *Zárójegyzőkönyv a párisi békeszerződés 1. cikke 4. pontjának „d” alpontja értelmében, a magyar és a csehszlovák kormány képviselőiből alakított Határrendező Bizottság munkálatairól*, VI. rész, 3./ Az átcsatolt területtel összefüggő elszámolási kérdéseket két állam társadalombiztosítási intézményei között a 4. pont rendezzi.

⁶⁶ Uo. 1./

latban eltöltött időt is, számukra az illetményt vagy a nyugellátást a csehszlovák jogszabályok szerint kellett kifizetni, az igazolási kötelezettség azonban vonatkozott rájuk is.⁶⁷ Végül Csehszlovákia elismerte a magyar földreform és belső telepítés során történt juttatásokat, és a juttatottak részére ingatlanuk tulajdonjogát és zavartalan birtoklását garantálta, azzal, hogy ezekre is érvényesek azok a csehszlovák jogszabályok, amelyek a csehszlovák állampolgároknak vonatkoznak.⁶⁸

7. Pacta non sunt servanda

Hogy mi motiválhatta a csehszlovák felet, hogy a magyar igényeknek egészen megfelelő megegyezésbe néhány nap alatt belemenjen, arra sajnos a Zárójegyzőkönyv aláírását követő eseményekből szomorú következtetést vonhatunk le. Csehszlovákia ugyanis a megállapodást nem tartotta be, és ezzel megsértette a pacta sunt servanda elvet.⁶⁹ Horváth Iván 1948 májusában – immár a Határrendező Bizottság második ülésszaka alatt – ismét kijelentette, hogy „az emberi és polgári jog ügye intern csehszlovák ügy, ami nem tárgya kétoldalú megegyezésnek”.⁷⁰ Pedig az ENSZ Gazdasági és Társadalmi Tanácsa által alakított Emberi Jogok Bizottsága már az 1947 decemberében Genfben tartott ülésszakán megállapította, hogy az emberi jogok és alapvető szabadságjogok kérdése nemzetközi érdekű ügy, az nem kezelhető belügyként az egyes államokban. 1948 júniusában a Határrendező Bizottság magyar küldöttsége elkeseredett hangon figyelmeztette a csehszlovák felet memorandumában: „[...] a Bizottság abban a tudatban foglalkozik immár hónapok óta az átengedett három község lakosságának sorsával és ennek keretében a békeszerződésben stipulált⁷¹ emberi és polgári jogok biztosításával, hogy megállapodásai nem maradnak holt betűk, hanem haladéktalanul végre is hajtának. E tudat hiányában munkássága céltalanná válik, további folytatása pedig erkölcsileg és politikailag feleslegessé.”⁷²

⁶⁷ Uo. 2./

⁶⁸ Uo. 5./

⁶⁹ A szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény már kifejezetten rögzíti a pacta sunt servanda elvét: „Minden hatályos szerződés kötelezi a részes feleket és a szerződést jóhiszeműen kell végrehajtaniok.” (26. Cikk.) Az elv kialakulásáról ld. BÓNIS Péter: A pacta sunt servanda elvének kialakítása a középkorban. *Jura*, XVIII. 2012/2. 205–210.

⁷⁰ *Jegyzőkönyv mely felvétellett a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság 1948. évi május hó 8.-án meg tartott üléséről*. MNL OL XIX-J-1-j (Csehszlovákia 1945–1964, „titkos” ügyiratok), „Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság” csomó, 48. doboz.

⁷¹ Kikötött, feltételül szabott. A stipulatio a római jogban a szolgáltatásra irányzott szóbeli kérdés és arra azonnal adott szóbeli felelet alakjában létrejött szerződés, „alakszerű és egybehangzó kérdés-felelet formájába foglalt lekötöztetés”. Ld. FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és institúciói*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. 480.

⁷² *A Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság Magyar tagozata az alábbiakra hívja fel a csehszlovák tagozat figyelmét azzal a kéréssel, hogy a felsorolt tények alapján a csehszlovák kormánytól megfelelő lépéseket tegyen*: (A Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság magyar küldöttségének memoranduma, Pozsony, 1948. június 23.) MNL OL XIX-J-1-k, 29/h. tétel, „Sérelmek” csomó, iktatószám nélkül, 71. doboz.

A magyar küldöttséghez az elcsatolt terület lakosaitól a panaszbeadványok folyamatosan érkeztek. A csehszlovák állampolgárságot két dokumentummal, egy megbízhatósági és egy állampolgársági bizonyítvánnyal lehetett igazolni, ezek helyett azonban az átengedett terület lakosai között csak egyetlen, értékében kétséges, ujjlenyomatos, fényképnélküli személyazonossági igazolványt osztottak ki. Oroszváron az állampolgárság feltételeként felemlítették a reszlovakizálást is. A magyarok nem vehettek részt a lakosság ügyeit intéző szervezetben,⁷³ nem vásárolhattak ingatlant és nem adhattak el, illetve őket a választói névjegyzékbe sem vették fel. A három község szőlőit és gyümölcsöseit azzal mérték fel a csehszlovák betelepítési hivatal mérnökei, hogy azokat szlovákok fogják megkapni.⁷⁴ Egyesek nem kaptak vetőmagot arra hivatkozva, hogy átköltözésre jelentkeztek vagy nem megbízhatóak. Így találtak ürügyet arra, hogy a gazda a magyar földreform által juttatott földjét elhanyagolja, ezért a csehszlovák földreform rendelkezéseit kell alkalmazni tulajdonára. Erőszakos kilakoltatásra is volt példa.⁷⁵ A csehszlovák államvasút csak akkor alkalmazott magyar munkásokat a három községben, ha mások nem jelentkeztek, mások jelentkezése esetén pedig azonnal elbocsátották őket. A hadigondozottak nem kapták meg a járandóságukat, és a nyugdíjat sem folyósították a nyugállományú közszolgálati alkalmazottaknak, arra hivatkozva, hogy nem igazolták őket, holott a három községben igazolóbizottságot fel sem állítottak. Egyáltalán nem fizették ki a társadalombiztosítási járadékokat. Végül a memorandum megjegyezte: kívánatos volna a magyar nyelvű tanítás, mivel az anyanyelvű oktatás az emberi és polgári jogok fogalmának része. Az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága 1947. decemberi genfi ülészakán meghozott „Emberi Jogok deklarációtervezete” az anyanyelvű oktatást kifejezetten az emberi jogok között sorolja fel.

8. Mérleg

A magyar álláspontban az „emberi és polgári jogok” pozitív megközelítése jelent meg, abban az értelemben, hogy az a fogalom *tartalmi* elemeit kereste, amit az állampolgársághoz való jogban, a gazdasági (esély)egyenlőségben és az anyanyelvű oktatásban (kisebbségi jogokban) határozott meg. A csehszlovák álláspont ezzel szemben negatív megközelítést alkalmazott, kitért az elől, hogy az „emberi és polgári jogok” tartalmára nézve bármiféle katalógust adjon, azt viszont hangsúlyozta, hogy abba *nem* értendők bele a kisebbségi jogok. Ámbár Csehszlovákia az állampolgársághoz való jogot formálisan elismerte, az, hogy az emberi jogok kérdését belügynek tekintette, nem felelt meg a nemzetközi jog már korabeli felfogásának sem. Mint győztes állam, politikai céljainak még a nemzetközi jogot is alárendelte.

⁷³ Vö. „Minden személynek joga van a hazája közügyeinek igazgatásában akár közvetlenül, akár szabadon választott képviselői útján való részvételhez.” *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*, 21. Cikk (1)

⁷⁴ Vö. „Minden személynek, mind egyénileg, mind másokkal együttesen joga van a tulajdonhoz.” *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*, 17. Cikk (1)

⁷⁵ Vö. „Senkit sem lehet tulajdonától önkényesen megfosztani.” *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*, 17. Cikk (2)

Figyelemre méltó a vitában, ahogy a formálódó ENSZ joganyag megjelenik, és nemcsak a magyar érdek alátámasztására. Rögzítették a Zárójegyzőkönyvben is: az „emberi és polgári jogok” megállapítása tekintetében a csehszlovák kormány az ENSZ határozatokat fogja irányadónak tekinteni.⁷⁶ A formálódó ENSZ joganyag hivatkozási alap lehetett arra, hogy az általuk szabályozásra kerülő kérdésben felesleges kétoldalú megállapodást kötni Magyarországgal. A magyar érdekérvényesítést nem segítette, hogy a Határrendező Bizottság a három község lakosainak a sorsát már az első ülészakon, 1947 októbere és decembere között rendezte – mert rendeznie *kellett* –, a harmadik ülészak 1948. október 14-én zárult le, Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát pedig alig két hónappal később, december 10-én fogadták el. Ha ez a dokumentum akár csak egy évvel korábban jelenik meg – úgy véljük – kétségkívül javított volna a magyar tárgyalási helyzeten, és talán a csehszlovákiai magyarok összességére nézve is valamivel elviselhetőbb állapotot teremtett volna a háborút követő nehéz években. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata csak a neveléshez és oktatáshoz való jogot deklarálja,⁷⁷ az „anyanyelvű” jelzöt nem használja. Mivel nem kisebbségvédelmi joganyagról van szó, e célra aligha tudta volna felhasználni, illetve az előkészítő munkálatokat hiába próbálta ilyen színben feltüntetni a magyar delegáció.

Összességében véve elmondhatjuk: a magyar küldöttség elérte mindazt, amit csak tudott – papíron. Arról, hogy Csehszlovákia a megállapodásokat nem tartotta be – és ezzel a partikuláris nemzetközi jogot is megsértette – a magyar fél nem tehetett. Csak a megállapodások betartásának helyszíni ellenőrzését követelhetette, hiszen nem volt már birtokában a terület. Így a magyar delegáció tárgyalásokba fektetett ereje a gyakorlatban nem térült meg, mindenképpen emlékeztetnünk kell azonban az utókort arra az erőfeszítésére, amit a három község lakosai érdekében tett.

⁷⁶ Zárójegyzőkönyv a párisi békeszerződés 1. cikke 4. pontjának „d” alpontja értelmében, a magyar és a csehszlovák kormány képviselőiből alakított Határrendező Bizottság munkálatairól, V. rész, 2./

⁷⁷ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 26. Cikk (1)